

Ewa Laskowska

Uniwersytet Jagielloński
Kraków

PRAWNE ASPEKTY CYTATU Z PERSPEKTYWY INSTYTUCJI UTWORU ZALEŻNEGO

Perspektywa prawna instytucji cytatu dostarcza w przeważającej większości problematyczne pytania w odniesieniu do dopuszczalności, zakresu, proporcjonalności zastosowanej parafrazy. Z punktu widzenia rozwoju współczesnych form wykorzystania utworów (w rozumieniu ustawy z dnia 4 lutego 1994 roku o prawie autorskim i prawach pokrewnych – dalej jako „pr. aut.”) implikuje niejako konieczność zrezygnowania z dawnych ram myślowych zamykających instytucję cytatu w obrębie wskazanych powyżej zagadnień, a także zmusza do zajęcia stanowiska wobec – aktualnie kontrowersyjnych – nowych form kwalifikacji prawnej wykorzystania utworu pierwotnego.

Punktem wyjścia dalszych rozważań jest jednakże konieczne skrótowe zaprezentowanie fundamentalnych założeń paradygmatu prawnoautorskiego. Instytucja cytatu zakłada bowiem w pierwszej kolejności, że przedmiotem badania (elementem stanu faktycznego) jest utwór. W rozumieniu nadanym mu przez ustawodawcę w art. 1 ust. 1 pr. aut., jak i (dość niestabilne) orzecznictwo sądowe, rozumie się przez to pojęcie każdy przejaw działalności twórczej człowieka o indywidualnym charakterze, ustalony w jakiegokolwiek postaci. Ta kwalifikacja prawna przysługuje niezależnie od sposobu wyrażenia, wartości czy przeznaczenia dzieła. Z teoretycznoprawnego punktu widzenia objęte ochroną prawnoautorską (tzw. monopolem prawnoautorskim) jest dobro niematerialne, niezależnie od nośnika, na jakim zostało ono utrwalone¹. Uzasadnieniem legislacyjnym takiego rozwiązania jest zabezpieczenie interesów ekonomicznych podmiotu uprawnionego (twórcy), w szczególności możliwości zwrotu inwestycji, jakie poczynił w związku ze stworzeniem i wprowadzeniem

¹ J. Barta, R. Markiewicz, *Prawo autorskie*, Warszawa 2010, s. 25; zob. również S. Grzybowski, A. Kopff, J. Serda, *Zagadnienia prawa autorskiego*, Warszawa 1973, s. 12–14.

do obrotu handlowego dzieła (tj. nakładów intelektualnych i finansowych)². W konsekwencji monopol prawny na wszelkie formy korzystania z utworu został przyznany wszelkim wytworom ludzkiego intelektu, które wykazują minimalny poziom twórczości, ustalony przez orzecznictwo sądowe³. Zgodnie z niektórymi tylko judykataми kwalifikację prawną utworu w rozumieniu art. 1 ust. 1 pr. aut. przyznano takim dziełom, jak instrukcje obsługi, plany, zarysy, szkice, przepisy kulinarne, kompozycje kwiatów, projekty zagospodarowania przestrzennego czy też opracowanie siatki hasel w słowniku⁴.

Konsekwencja stałego zaniżenia progu minimalnej twórczości wymaganej do przyznania statusu prawnoautorskiego implikuje przyznanie uprawnień również przedmiotom określanym w doktrynie prawniczej jako *kleine Münze* (niem. drobne monety)⁵. Argumentowane jest to tym, że wkład twórczy autora powinien wyłącznie stanowić odzwierciedlenie choćby minimalnego poziomu oryginalności, twórczości autora⁶.

W tym kontekście koniecznie należy poruszyć również zagadnienie utworu zależnego jako instytucji związanej ściśle z możliwością eksploatacji niektórych elementów twórczych utworu pierwotnego, która to eksploatacja prowadzi do powstania odrębnego przedmiotu działalności twórczej. Z punktu widzenia ustawodawcy, zgodnie z treścią art. 2 ust. 1 pr. aut., opracowanie cudzego utworu, w tym tłumaczenie, przeróbka, adaptacja, jest przedmiotem prawa autorskiego bez uszczerbku dla prawa do utworu pierwotnego. Mimo dość klarownego postanowienia ustawowego norma ta budzi wiele wątpliwości interpretacyjnych z punktu widzenia tak teorii prawa, jak innych nauk humanistycznych⁷. Skróceniowo przedstawiając wyniki dyskusji oraz relatywnie ugruntowaną linię orzecniczą, uznaje się, że utwór zależny – z jednej strony niezależne dobro niematerialne chronione ustawowo, z drugiej zaś wytwór intelektualny zakorzeniony w innym utworze (pierwotnym) – korzysta tylko wtedy z ochrony normatywnej, kiedy niezależny od zaczerpniętego wkładu autora utworu zależnego spełnia kryteria przewidziane w art. 1 ust. 1 pr. aut.

² W.M. Landes, R.A. Posner, *Economic Structure of Intellectual Property Law*, Londyn 2003, s. 11–35.

³ Problematyka minimalnego poziomu twórczości stanowi przedmiot stałej krytyki doktryny prawniczej; zob. w szczególności J. Barta, R. Markiewicz, *Prawo autorskie*, s. 34 i nast.

⁴ Przykłady podane za: J. Barta, R. Markiewicz, *Prawo autorskie*, s. 35.

⁵ J. Barta, R. Markiewicz, *Spór o granice prawa autorskiego*, [w:] *Prace poświęcone pamięci Adama Uruszcza*, Prace Instytutu Prawa Własności Intelektualnej UJ, 2006, z. 96, s. 219 i nast.

⁶ Zob. w szczególności ostatnie judykaty polskie: wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 maja 2011 roku, sygn. II CSK 527/10; wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 28 sierpnia 2009 roku, sygn. I ACa 309/09; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 lutego 2009 roku., sygn. V CSK 337/08 i inne cyt. tam orzecznictwo; por. również M. Późniak-Niedzielska, [w:] *System prawa prywatnego. Prawo autorskie*, red. J. Barta, t. 13, wyd. II, Warszawa 2007, s. 8–17.

⁷ O wątpliwościach dotyczących rozróżnienia utworu pierwotnego i utworu zależnego zob. E. Traple, *Dzieło zależne jako przedmiot prawa autorskiego*, Warszawa 1979, s. 44–53.

W konsekwencji, do uznania, że przedmiotem badania jest utwór zależny, konieczne jest badanie twórczości w dwóch, *de facto* niezależnych, płaszczyznach:

- 1) płaszczyźnie zaczerpniętej z utworu pierwotnego;
- 2) płaszczyźnie autonomicznej, będącej wytworem autonomicznej działalności autora utworu zależnego.

Punktem granicznym dla utworu zależnego jest ukształtowane w literaturze przedmiotu pojęcie utworu inspirowanego, który pozostaje w szczególnym związku z innym samodzielnym (niezależnym) utworem⁸. Utwór inspirowany bowiem powstaje wskutek swobodnej eksploatacji motywów, koncepcji, idei, wzorów utworów już powstałych, adaptowanych, zmodyfikowanych, swobodnie wykorzystanych – innymi słowy twórczo opracowanych – w autonomicznym dziele⁹. Nawiązanie w samodzielnym utworze do elementów nieobjętych ochroną prawnoautorską z innego utworu będzie prowadzić do powstania utworu inspirowanego¹⁰. Zasadnicza różnica między zależnością a inspiracją dzieła sprowadza się zatem do niezbędności zbadania, czy elementy zaczerpnięte z dzieła wyjściowego objęte są ochroną prawnoautorską (pierwsza płaszczyzna).

W tym kontekście konieczne jest w konsekwencji wskazanie na treść art. 29 ust. 1 pr. aut., zgodnie z którym dopuszczalne ustawowo jest przytaczanie w utworach stanowiących samoistną całość urywków innych, rozpowszechnionych już utworów lub drobnych utworów w całości, o ile uzasadnione jest to wyjaśnianiem, analizą krytyczną, nauczaniem lub prawami gatunku twórczości. Instytucję tę, jako jedną z form dozwolonego użytku prywatnego, wbrew jej dogmatycznemu założeniu¹¹, przyjęto określać w praktyce jako „prawo cytatu”. W literaturze przedmiotu przyjmuje się jednakże, że swobodą cytowania objęte jest zamieszczanie urywków utworów lub drobnych utworów w innym dziele, przy czym w każdym wypadku niezbędna jest szczegółowa analiza¹², czy tak zamieszczony cytat pochodzi z utworu rozpowszechnionego (art. 6 ust. 1 pkt 3 ustawy), czy został wprowadzony do samodzielnego utworu w rozumieniu nadanym mu przez art. 1 ust. 1 pr. aut, a ponadto czy spełnia funkcje przewidziane w art. 29 ust. 1 pr. aut. (wyjaśnianie, analiza krytyczna, nauczanie lub szeroko pojęte prawa gatunku twórczości) oraz czy samo zastosowanie cytatu nie narusza autorskich praw osobistych twórcy utworu

⁸ E. Traple, *Dzieło zależne...*, s. 36.

⁹ *Ibidem*, s. 35–36.

¹⁰ *Ibidem*, s. 42–45; podobne stanowisko wyraża również Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 23 czerwca 1972 roku, sygn. I CR 104/72.

¹¹ W literaturze przedmiotu oraz w orzecznictwie TS EU przyjmuje się w zasadzie jednolicie, że instytucja dozwolonego użytku nie jest prawem podmiotowym użytkowników utworów (nie powoduje powstania roszczeń), zob. J. Marcinkowska, *Dozwolony użytek w prawie autorskim. Podstawowe zagadnienia*, Prace Instytutu Prawa Własności Intelektualnej UJ, 2004, z. 87, s. 124 i nast. oraz cyt. tamże literatura; odmiennie, aczkolwiek nietrafnie, W. Machała, *Dozwolony użytek prywatny w prawie autorskim*, Warszawa 2003, s. 127–140.

¹² J. Barta, R. Markiewicz, *Prawo autorskie*, s. 162.

cytowanego¹³. Istotą cytatu jest bowiem inkorporowanie do nowego dzieła niemienionego fragmentu innego utworu (lub drobnego utworu w całości), przy czym dopuszcza się powszechnie również wykorzystanie przetłumaczonego samodzielnie przez autora cytatu pochodzącego z innego dzieła¹⁴. W orzecznictwie Sądu Najwyższego przyjęto ponadto, że każdy cytat musi pozostawać w odpowiedniej proporcji do własnego wkładu twórczego autora cytującego w taki sposób, aby nie powstały wątpliwości co do kwalifikacji prawnej dzieła wyjściowego jako utworu w rozumieniu art. 1 ust. 1 pr. aut.¹⁵.

Nie rozwijając ponad potrzebę dalszych wątpliwości doktrynalnych, jakie powstają w związku z treścią normatywną przepisu art. 29 ust. 1 pr. aut., należy rozważyć, czy granice cytatu umożliwiają taką jego inkorporację, która pozwoliłaby jednocześnie na spełnienie przesłanek ustawowych przewidzianych dla dzieła zależnego. Innymi słowy, dalsza analiza dogmatycznoprawna zostanie poświęcona próbie odpowiedzi na pytanie, czy cytat – sam w sobie – zaczerpnięty z innego samodzielnego i rozpowszechnionego utworu, może stanowić o kwalifikacji prawnej dzieła wyjściowego jako utworu zależnego w rozumieniu art. 2 ust. 1 pr. aut.

Kontekstem dla przedstawionego zagadnienia prawnego jest orzeczenie niemieckiego Federalnego Sądu Najwyższego (BGH) z dnia 7 lutego 2002 roku¹⁶. W przedstawionym do oceny prawnej przez BGH stanie faktycznym spór odnosił się do inkorporowania w kartkach pocztowych z Wiednia sfotografowanego budynku Hunderwasserhaus, bez zgody podmiotu uprawnionego (twórcy projektu architektonicznego). Pozwany (producent pocztówek) podnosił w czasie procesu m.in. fakt, że fotografia stanowi odzwierciedlenie wyłącznie części budynku, w związku z tym mieści się w granicach prawa cytatu. BGH orzekł, że opracowanie utworu architektonicznego, plastycznego lub graficznego może polegać w wyjątkowych przypadkach również na tym, że zostaną one w całości i bez dodatkowych modyfikacji inkorporowane do dzieła wyjściowego. Innymi słowy, BGH wprawdzie nie odniósł się w sentencji wyroku wprost do stanowiska pozwanego, jakoby jego działanie w postaci inkorporacji części elementów wizualnych budynku odzwierciedlonych w fotografii użytej w pocztówce miałyby spełniać przesłanki cytatu w rozumieniu § 51 UrhG¹⁷,

¹³ Wymagane jest prawidłowe oznaczenie źródła cytowania (autor, tytuł, rok wydania, strona itd.), oczywiście uzależnione od możliwości cytującego oraz od utworu, w którym inkorporowany jest cytat (utwór literacki, utwór muzyczny, utwór plastyczny itd.); zob. więcej na ten temat A. Wachowska, *Cytat utworu audiowizualnego w świetle ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych*, Zeszyty Naukowe Instytutu Prawa Własności Intelektualnej UJ, 2009, z. 104, s. 22–65.

¹⁴ J. Barta, R. Markiewicz, *Prawo autorskie*, s. 162.

¹⁵ Zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 listopada 2004 roku, sygn. I CK 232/04; J. Preussner-Zamorska, [w:] *System prawa prywatnego...*, s. 445–446.

¹⁶ Wyrok Bundesgerichtshof z dnia 7 lutego 2002 roku, sygn. I ZR 304/99 (Hundertwasserhaus-Postkarte).

¹⁷ Gesetz über Urheberrecht und verwandte Schutzrechte z dnia 9 września 1965 roku (BGBl. I str. 1273), w dalszej części pracy jako „UrhG”.

niemniej jednak warte podkreślenia wydaje się, że sąd dopuścił – w wyjątkowych okolicznościach – możliwość kwalifikacji prawnej utworu zależnego w razie inkorporowania bez zmian elementów twórczych utworu pierwotnego. Z punktu widzenia postawionej hipotezy badawczej choćby teoretycznie wyobrażalna jest zatem sytuacja, w której elementem inkorporowanym bez dodatkowych modyfikacji z innego utworu jest cytat, natomiast skutek oceny prawnej wkładu autora całościowa kwalifikacja prawna dzieła opiera się na stwierdzeniu, że stanowi ono utwór zależny. W tym miejscu konieczne jest bowiem podkreślenie, że status utworu zależnego zostaje przyznany w sytuacji, w której dochodzi do opracowania elementów twórczych utworu pierwotnego. Nie wydaje się jednakże uzasadnione wykluczenie *a priori* z zakresu zastosowania tej normy takich stanów faktycznych, w których „opracowanie” elementów twórczych utworu pierwotnego polega nie na ich modyfikacji, ale np. ich zestawieniu w zupełnie innym kontekście zmieniającym całkowicie ich odbiór czy sposób interpretacji. Z kolei potwierdzenie słuszności założonej hipotezy badawczej zakłada, że zakres elementów zaczerpniętych (cytatów) będzie przeważał w odbiorze całościowym dzieła wyjściowego.

Słuszność prezentowanej hipotezy badawczej zdają się potwierdzać również inne judykaty zagraniczne. W kierunku wskazanego stanowiska zmierza bowiem Bundesgerichtshof w relatywnie nowym orzeczeniu z dnia 30 listopada 2011 roku¹⁸, w którym to stwierdza, iż dla uznania, że kolaż literacki lub artystyczny spełnia wymogi ustawowe dla utworu zależnego, czerpiąc w zasadzie większość swojej treści z innych dzieł, konieczne jest wykazanie elementów indywidualnej swobody twórczej artysty (autora kolażu). Przedmiotem sporu było bowiem inkorporowanie w książce pt. *Blühende Landchaften* artykułów i ilustracji zaczerpniętych z czasopisma powódki – „Märkische Oderzeitung”. Pozwana opierała swoją linię obrony właśnie na instytucji cytatu, w szczególności w kontekście jego funkcji – analizy krytycznej z wydarzeniami omawianymi w ramach czasopisma. W przedmiotowym judykacie została zanalizowana szczegółowa struktura graficzna oraz merytoryczna dzieła wyjściowego, z punktu widzenia jednak tematyki niniejszego opracowania istotne jest wskazanie na stanowisko BGH, zgodnie z którym możliwa wydaje się taka sytuacja, w której utwór cytujący, ze względu na wkład twórczy jego autora, mógłby stanowić równocześnie opracowanie utworu pierwotnego (cytowanego). W każdym jednak wypadku konieczne jest badanie przeprowadzone przez sąd orzekający, mające na celu wykazać, czy elementy inkorporowane w treści utworu wyjściowego pozostają w wewnętrznym połączeniu z przemyśleniami i innymi wytworami działalności twórczej autora cytującego. Cytat – w rozumieniu przedstawionym przez BGH – podlega bowiem wykładni rozszerzającej (wychodzącej poza literalną wykładnię norm ustawowych), o ile odpowiada

¹⁸ Wyrok Bundesgerichtshof z dnia 30 listopada 2011 roku, sygn. I ZR 212/10 (*Blühende Landchaften*).

założeniom konstytucyjnym (niem. *verfassungskonforme Auslegung*), przy czym w tym wypadku taka wykładnia mogłaby obejmować również możliwość oparcia całej działalności twórczej utworu wyjściowego wyłącznie na inkorporowanych cytatach, pod warunkiem że cytat w ten sposób spełnia inną funkcję niż „tylko” ułatwienie sposobu wyrażenia myśli autora. Innymi słowy, BGH dopuszcza możliwość oparcia swobody twórczej (przyznania statusu utworu w rozumieniu § 1 ust. 1 UrhG) również takim dziełom, jak kolaż, tylko wtedy, gdy cytaty z innych dzieł, zestawione z sobą, stanowią wyraz ekspresji artystycznej autora, połączone są z sobą w wewnętrznej spójności i stanowią odzwierciedlenie jego swobody twórczej.

Innym przykładem aktualnego orzecznictwa jest również wyrok sądu niemieckiego w sprawie cytatu Karla Valentina¹⁹. Przedmiotem sporu było komercyjne wykorzystanie powiedzenia: „Mögen hätte ich schon wollen, aber dürfen habe ich mich nicht getraut”, które w tłumaczeniu na język polski oznaczałoby „Chcieć może i bym chciał, ale pozwolić sobie nie byłem już tak odważny/ nie odważyłem się”. Powiedzenie to zostało wykorzystane jako treść strony internetowej, oferującej możliwość wyszukania sławnych cytatów, powiedzeń i aforyzmów według autora, słowa kluczowego czy tematu. Sąd I instancji uznał w tym wypadku, że po pierwsze, sam ten cytat ze względu na swoją rzadką, skomplikowaną gramatycznie i leksykalnie formę wyrażenia stanowi utwór chroniony ustawą o prawie autorskim i prawach pokrewnych (UrhG), a po drugie, wykorzystanie takiego cytatu, nawet w przypadku internetowej „antologii cytatów”, narusza autorskie prawa majątkowe następcy prawnego Karla Valentina. Sąd I instancji oparł swoje stanowisko na argumentacji, że automatyczne, nietwórcze publiczne udostępnianie utworów, nawet jeżeli mogą one stanowić cytat, stanowi naruszenie autorskich praw majątkowych o tyle, o ile strona internetowa, w której treści pojawia się utwór, nie stanowi przejawu działalności twórczej pozwanego. Dodatkowo w przedmiotowym stanie faktycznym sąd stwierdził, że zamieszczanie cytatów w treści strony internetowej bez odpowiedniego oznaczenia źródła ich pochodzenia może wywoływać mylne wrażenie u odbiorcy co do autorstwa poszczególnych cytatów. Nie jest wystarczające, zdaniem sądu, podanie wyłącznie imienia i nazwiska, względnie pseudonimu twórcy, od którego pochodzi cytat.

Podsumowując zatem powyższe orzeczenia sądów zagranicznych, należy stwierdzić, że możliwość przyznania statusu utworu zależnego dzieła, które opiera się w przeważającej większości na zaczerpniętych cytatach, nie została rozstrzygnięta w taki sposób, aby całkowicie wykluczyć taką kwalifikację prawną. Wręcz przeciwnie, wydaje się, że orzecznictwo zagraniczne zmierza powoli w kierunku coraz szerszej interpretacji dopuszczającej wykładnię

¹⁹ Wyrok Landesgericht München (I instancja) z dnia 8 września 2011 roku, sygn. 7 O 8226/11.

potwierdzającą słuszność przyjętej na początku hipotezy badawczej²⁰. Na marginesie należy również zauważyć, że takie rozważania dogmatyczne pojawiają się również w wypowiedziach doktryny szwajcarskiej²¹.

Z punktu widzenia tematyki niniejszego artykułu konieczna jest w końcu weryfikacja przyjętej hipotezy: czy inkorporowanie cytatu, mieszczące się w ramach dozwolonego użytku przewidzianego w art. 29 ust. 1 pr. aut., może prowadzić do sytuacji, w której utworem cytującym (utworem wyjściowym) będzie utwór zależny w rozumieniu art. 2 ust. 1 pr. aut.? Odpowiedź na tak sformułowane pytanie ma praktyczne znaczenie z punktu widzenia konieczności uzyskiwania zgody podmiotu uprawnionego do dzieła cytowanego (tj. jednocześnie, przy takim założeniu – utworu pierwotnego) na rozpowszechnienie i korzystanie z utworu zależnego (jednocześnie – utworu cytującego). Dobrym przykładem takich sytuacji mogą być cytaty w postaci obrazu, wykorzystywane zwłaszcza w społeczności internetowej (memy internetowe). W braku jednak klarownego stanowiska Sądu Najwyższego lub Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej problem ten zostanie pozostawiony wyłącznie literaturze przedmiotu do oceny czysto teoretycznej.

W tym kontekście należy zwrócić uwagę na pomijany ostatnio, ale dość relewantny z punktu widzenia niniejszej tematyki, kazuś kolaży artystycznych. Ze względu na kryterium prawa gatunku twórczości autor kolażu czerpie cytaty z innych utworów dotychczas rozpowszechnionych, nadając im nowy sposób odbioru, zestawiając je twórczo z innymi zaczerpniętymi elementami artystycznymi w taki sposób, że cytując, doprowadza do odzwierciedlenia swojej swobody twórczej. Innymi słowy, przy wykorzystaniu wszelkich dostępnych środków artystycznych, jednocześnie korzystając wyłącznie z elementów twórczych innych utworów (cytatów), tworzy nowy, w pewnym sensie autonomiczny utwór w rozumieniu art. 1 ust. 1 pr. aut. Z punktu widzenia prawnego kolaż ten może, ale nie musi, stanowić przykład utworu zależnego w rozumieniu art. 2 ust. 1 pr. aut. W przeważającej jednak większości stanów faktycznych dochodzi, moim zdaniem, do powstania opracowania, jako że przejęte elementy twórcze są inkorporowane w zasadzie bez dodatkowej modyfikacji ich treści (w zasadzie są cytowane), a przejawem działalności indywidualnej artysty jest właściwe ich zestawienie umożliwiające założoną interpretację.

Reasumując powyższe, należy wskazać, że zakładana na początku niniejszego opracowania hipoteza badawcza odnośnie do możliwości jednoczesnego cytowania utworu oraz stworzenia utworu zależnego w specyficznym

²⁰ T. Prengel, *Bildzitate von Kunstwerken als Schranke des Urheberrechts und des Eigentums mit Bezügen zum Internationalen Privatrecht, Schriftreihe zum Urheber- und Kunstrecht*, Heidelberg 2010, s. 147–151.

²¹ D. Barrelet, W. Egloff, *Das neue Urheberrecht (Schweizer Recht). Kommentar zum Bundesgesetz über das Urheberrecht und verwandte Schutzrechte*, Bern 2008; inne zdanie wyrażają P. Studer, B. Blum, Y. Schweri, *Urheberrecht für Medienschaffende in der Schweiz*, [w:] *Urheberrecht für Medienschaffende in Deutschland Österreich und der Schweiz*, red. S. Haupt, Zürich 2007, s. 288–296.

stanie faktycznym (np. kolażu, memie internetowym, opracowaniu graficznym utworów w Internecie) może się łączyć z kwalifikacją prawną dzieła jako utworu zależnego w rozumieniu art. 2 ust. 1 pr. aut.

BIBLIOGRAFIA

- Barrelet D., Egloff W., *Das neue Urheberrecht (Schweizer Recht). Kommentar zum Bundesgesetz über das Urheberrecht und verwandte Schutzrechte*, Bern 2008.
- System prawa prywatnego. Prawo autorskie*, red. J. Barta, t. 13, wyd. II, Warszawa 2007.
- Barta J., Markiewicz R., *Prawo autorskie*, Warszawa 2010.
- Barta J., Markiewicz R., *Spór o granice prawa autorskiego*, [w:] *Prace poświęcone pamięci Adama Uruszczaka*, Prace Instytutu Prawa Własności Intelektualnej UJ, 2006, z. 96.
- Grzybowski S., Kopff A., Serda J., *Zagadnienia prawa autorskiego*, Warszawa 1973.
- Landes W.M., Posner R.A., *Economic Structure of Intellectual Property Law*, Londyn 2003.
- Marcinkowska J., *Dozwolony użytek w prawie autorskim. Podstawowe zagadnienia*, Prace Instytutu Prawa Własności Intelektualnej UJ, 2004, z. 87.
- Prengel T., *Bildzitate von Kunstwerken als Schranke des Urheberrechts und des Eigentums mit Bezügen zum Internationalen Privatrecht*, *Schriftreihe zum Urheber- und Kunstrecht*, Heidelberg 2010.
- Studer P., Blum B., Schweri Y., *Urheberrecht für Medienschaffende in der Schweiz*, [w:] *Urheberrecht für Medienschaffende in Deutschland, Österreich und der Schweiz*, red. S. Haupt, Zürich 2007.
- Traple E., *Dzieło zależne jako przedmiot prawa autorskiego*, Warszawa 1979.
- Wachowska A., *Cytat utworu audiowizualnego w świetle ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych*, *Zeszyty Naukowe Instytutu Prawa Własności Intelektualnej UJ*, 2009, z. 104.

Ewa Laskowska – magister prawa, LL.M. (Heidelberg), doktorantka w Instytucie Prawa Własności Intelektualnej Wydziału Prawa i Administracji UJ. Specjalistka w zakresie prawa autorskiego. Kierownik projektu naukowego współfinansowanego przez Narodowe Centrum Nauki i Uniwersytet Jagielloński.